

xizmatlar sifatini yaxshilash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, raqamlashtirish va hisobot tizimlarini joriy etish orqali moliyaviy shaffoflikni ta'minlash, xarajatlar samaradorligini oshirish hamda korrupsiyaviy xatarlarni kamaytirish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 21.12.2023 yildagi PQ-402-son O'zbekiston mahallalari uyushmasi faoliyatini yo'lga qo'yish va mahallalarda boshqaruv tizimini takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida qarorining 3-ilovasi bilan tasdiqlangan "Mahallaning ijtimoiy-iqtisodiy muammolarini hal etish jamg'armasi mablag'laridan foydalanish tartibi to'g'risida" Nizom, <https://lex.uz/docs/-6705734>

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2025 yildagi PQ-298-son "Alohida tuman (shahar) va mahallalarni aholining yashashi va tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi uchun namunali hududga aylantirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori, <https://lex.uz/doc-passport/-7761166>

3. Malikov T. S., Olimjonov O. Moliya //O'quv qo'llanma. Toshkent: Iqtisod-moliya. – 2018.

4. Абдувохидов, А., Кадырова, Д., & Обилов, М. (2023). Пути совершенствования доходной базы местных бюджетов в Узбекистане. Экономическое развитие и анализ, 1(1), 4–12. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/eitt/article/view/44627>

5. Чугунов, Игорь и Макогон, Валентина и Пасичный, Николай и Никитишин, Андрей и Адаменко, Ирина и Крикун, Татьяна и Канева, Татьяна и Козарезенко, Людмила и Собчук, Сергей, Бюджетная политика социального развития (26 декабря 2018 г.). doi: <https://doi.org/10.21303/978-9949-7316-1-9>, доступно в SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3754781>

6. Хазраткулова Л. Современное состояние и проблемы системы межбюджетных отношений в республике узбекистан //Economics and Innovative Technologies. – 2023. – Т. 11. – №. 6. – С. 129-142.

AHOLI MOLIYAVIY SAVODXONLIGI OMILLARI

Abduvoxidov Akmal Abdulazizovich

Guliston davlat universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasida dotsenti

Moliyaviy savodxonlik — bu to'g'ri moliyaviy qarorlar qabul qilish va pirovardida individual moliyaviy farovonlikka erishish uchun zarur bo'lgan xabardorlik, bilim, ko'nikma, munosabat hamda xatti-harakatlar yig'indisidir (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti). Moliyaviy savodxonlik bo'yicha Prezident maslahat kengashi ta'rifiga ko'ra, moliyaviy savodxonlik — bu shaxsning butun hayoti davomida moliyaviy resurslarni samarali boshqarish uchun zarur bilim va ko'nikmalardan foydalanish qobiliyatidir. Shuningdek,

moliyaviy savodxonlik muhim ma'lumotlarni to'plash, turli moliyaviy variantlarni farqlash, moliyaviy masalalarni muhokama qilish va rejalashtirish, shuningdek moliyaviy qarorlarga ta'sir etuvchi savollarga malakali javob bera olish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi [1].

Moliyaviy savodxonlik keng qamrovli tushuncha bo'lib, pul mablag'larini boshqarish bilan bog'liq bir qator muhim jihatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu jihatlar quyidagilardan iborat:

1. Jamg'arma va qarz olish — kelajakdagi xarajatlar uchun mablag'larni tejash hamda zarurat tug'ilganda kreditdan oqilona foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish. Bunda byudjetlashtirish va moliyaviy rejalashtirish malakalari ham muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Shaxsiy byudjetlashtirish — daromadlar asosida shaxsiy byudjet tuzish va uni samarali boshqarish.

3. Iqtisodiy masalalarni tushunish — iqtisodiy tendensiyalar va jarayonlarni, shuningdek ularning moliyaviy qarorlarga ta'sirini anglash.

4. Moliyaviy tushunchalarni bilish — foiz stavkalari, inflyatsiya darajasi, investitsiya variantlari va boshqa moliyaviy atamalar mazmunini tushunish.

5. Moliyaviy xizmatlardan xabardorlik — bozorda mavjud bo'lgan turli moliyaviy mahsulot va xizmatlar haqida yetarli ma'lumotga ega bo'lish.

6. Investitsiya strategiyalari — turli investitsiya usullari hamda ular bilan bog'liq xatarlarni tushunish, oqilona investitsiya qarorlarini qabul qilish uchun zarur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish.

Moliyaviy savodxonlikka ta'sir etuvchi omillarni beshta asosiy toifaga ajratish mumkin: 1) shaxsning ijtimoiy-demografik xususiyatlari; 2) moliyaviy bilimlar; 3) moliyaviy xulq-atvor; 4) moliyaviy munosabat; 5) moliyaviy tayyorgarlik.

Turli yosh guruhlariga mansub shaxslar moliyaviy savodxonlikning turli darajalariga ega bo'lishi mumkin. Rivojlangan mamlakatlarda o'tkazilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, yoshlar ko'pincha yetarli moliyaviy bilimga ega emas, katta yoshdagilar esa nisbatan yuqori darajadagi moliyaviy savodxonlikka ega bo'lishga moyildir. Bunday nomutanosiblikka shaxsning joriy moliyaviy holati, to'plagan bilim va tajribasi, moliyaviy maqsadlari hamda kelajakdagi kutilmalari kabi omillar ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, ta'lim darajasi ham moliyaviy savodxonlikni shakllantiruvchi muhim omil hisoblanadi. U moliyaviy bilimlar hajmining oshishiga, shaxsiy qarashlar shakllanishiga hamda moliyaviy mahsulotlarni tahlil qilish qobiliyatining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Oilaviy holat va daromad moliyaviy savodxonlikka ta'sir qilishini bir qancha tadqiqotlar tasdiqlaydi. Oilaviy holatda bo'lgan shaxslar, masalan, investitsiya qilish, pensiya jamg'armasini shakllantirish va uzoq muddatli moliyaviy maqsadlar orqali boylikka erishishga ko'proq motivatsiyaga ega bo'ladilar.

Daromadi, mashg'uloti va boyligi yuqori bo'lgan shaxslar pensiya, sug'urta va kapital bozori investitsiyalari kabi moliyaviy mahsulotlarga ko'proq qiziqish bildiradilar. Ushbu shaxslar ko'pincha moliyaviy mahsulotlarga biznesga

yo'naltirilgan yondashuvga ega bo'lib, obligatsiyalar, aksiyalar va boshqa tegishli vositalarga qiziqadilar.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxsning moliyaviy savodxonligini shakllantirishda oila ham muhim rol o'ynaydi. Ota-onalarning ma'lumoti, kasbi va oilaviy qadriyatlari shaxsning pul haqidagi tasavvurlariga ta'sir qiladi. Bu omillar odamlar o'rtasida moliyaviy savodxonlikning xilma-xilligiga hissa qo'shadi.

Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodsizlik ko'pincha asosiy moliyaviy tushunchalarni tushunmaslikdan kelib chiqadi. Ushbu muammoni hal qilish maqsadida bir qator mamlakatlar moliyaviy ta'limni maktab o'quv dasturlariga faol kiritmoqdalar. Bu yondashuv shaxsni moliyaviy qarorlarni asosli qabul qilish uchun zarur bilim va ko'nikmalarga ega qilish hamda pul mablag'larini boshqarishga ijobiy munosabatni shakllantirishga qaratilgan.

Moliyaviy savodxonlikni baholash uchun ishlatiladigan ko'rsatkichlar joriy moliyaviy mahsulotlar va xizmatlar haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi. Odamlar mavjud mahsulot va xizmatlar haqida qanchalik ko'p xabardor bo'lsa, ularning moliyaviy savodxonlik darajasi shuncha yuqori bo'ladi.

Moliyaviy bilimlarni baholashda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan yana bir ko'rsatkich — bu moliyaviy ta'limdir. Pulning vaqtdagi qiymati tushunchasi, inflyatsiya, foiz stavkalari, risklarni tasniflash va risk-reward tamoyili kabi asosiy bilimlar moliyaviy savodxonlikning muhim tarkibiy qismlaridan hisoblanadi.

Moliyaviy savodxonlik uchun pulni qanday saqlash, sarmoya kiritish va boshqarishni tushunish juda muhimdir. Turli moliyaviy mahsulotlar bilan bog'liq xavflarni farqlay olish, shuningdek, xavf va daromadni muvozanatlashni bilish moliyaviy qaror qabul qilish jarayonining asosiy qismidir.

Moliyaviy bilimlar shaxsning pulga va uning xatti-harakatlariga bo'lgan nuqtai nazarini shakllantirishi mumkin. Shu bilan birga, moliyaviy savodxonlik xulq-atvor bilan bevosita bog'liq bo'lib, odamlarning moliyaviy qarorlar qabul qilishiga ta'sir qiladi.

Shaxsning moliyaviy xulq-atvorini uning moliyaviy masalalarni boshqarishga bo'lgan yondashuvi orqali baholash mumkin. Bu, jumladan, jamg'arma odatlari (daromad va xarajatlarga nisbatan) va investitsiya strategiyalarini o'z ichiga oladi. Ba'zi shaxslar moliyaviy portfellarini minimal xavf bilan yuqori daromad olishga qaratilgan diversifikatsiya usullari kombinatsiyasidan foydalangan holda boshqarishni afzal ko'radilar.

Diversifikatsiyada risk va daromad o'rtasidagi eng maqbul muvozanat, yaxshi ma'lumotga ega bo'lgan shaxs uchun eng maqbul tanlovdir. Shunday qilib, moliyaviy portfel va diversifikatsiya xulq-atvori moliyaviy savodxonlikka sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Moliyaviy xulq-atvor shaxsning moliyaviy mahsulotlarni sotib olishdagi ishtiroki sifatida ham ko'rib chiqilishi mumkin. Masalan, shaxsning investitsiyalarining qancha foizi bozorda, shu jumladan obligatsiyalar, veksellar, repolar, aksiyalar, xedj fondlari, oltin, chet el valyutasi va muddatli depozitlarda joylashganligini aniqlash orqali baholanishi mumkin.

Moliyaviy savodxonlikka ta'sir qiluvchi boshqa muhim omillar — moliyaviy munosabat va moliyaviy ta'limdir. Moliyaviy munosabat odamlarning pulga bo'lgan qarashlari va moliyaviy mas'uliyat darajasiga bog'liq. Moliyaviy ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar moliya sohasida ko'proq bilimga ega bo'lib, asosli qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi, shuning natijasida ularning moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo'ladi.

Aholi moliyaviy savodxonligining mazmuni va ahamiyatini ochib berishda, uning darajasiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlash va ularni tizimlashtirish muhim ahamiyatga ega.

R. Voskanyanning ta'kidlashicha, aholi moliyaviy savodxonligini oshirish masalasini uning darajasiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillarni aniqlamasdan hal etib bo'lmaydi. Shu nuqtai nazardan u quyidagi omillarni ajratib ko'rsatadi:

1. Mamlakatdagi iqtisodiy ta'lim darajasi;
2. Moliyaviy infratuzilmaning mavjudligi va rivojlanganlik darajasi;
3. Aholining iqtisodiyotga bo'lgan ishonchi darajasi;
4. Moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari [2].

Fikrimizcha, aholi moliyaviy savodxonligi tushunchasi juda umumlashtirilgan mazmun kasb etadi va uni moliyaviy savodxonlik darajasiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarning yuqorida keltirilgan tasnifi to'liq ifodalay olmaydi.

Moliyaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi moliyaviy savodxonlikning yanada keng qamrovli ta'rifi zarurligini ko'rsatadi. Ushbu ta'rif iste'molchilarga o'z moliyaviy farovonligi haqida asosli qarorlar qabul qilish va raqamli moliya olamining murakkabliklarida yo'l topa olish imkonini beradigan bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga olishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Firli A. *Factors that influence financial literacy: A conceptual framework // IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. – IOP Publishing, 2017. – T. 180. – №. 1. – C. 012254.*

2. Восканян Р.О. Финансовая грамотность как условие формирования финансовой культуры. *Azimuth of Scientific Research: Economics and Administration. 2018. T. 7. № 1(22).*

3. Абдувохидов, А. А. "Ўзбекистонда банк тизимини рақамлаштириш масалалари." *Журнал Инновации в Экономике 4.2 (2021).*

BYUDJET SIYOSATINING MAMLAKAT IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Matkuliyeva Sanobar Ismailovna

"Ma'mun universiteti" nodavlat oliy ta'lim muassasi dotsenti

Zamonaviy sharoitda byudjet siyosati davlatning iqtisodiy jarayonlarga ta'sir ko'rsatishidagi eng muhim va samarali vositalardan biri hisoblanadi. U orqali